ISSN-5172

ВАЙЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! – К. Каліноўскі

ЗА ВОЛЮ БАЦЬКАЎШЧЫНЫ!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Быўшых Беларускіх Вайскоўцаў

ZVAZAJ – Veterans quarterly, published by Liaison Committee of Byelorussian
War Veterans. *Canada Post: 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2*
U. S. Post: Assn of Byelorussian-American Veterans, 9 River Rd., Highland Park, N. J. 08904

Год 10 Сьнежань, 1984 № 4 (36)

ДРУГАЯ СУСЬВЕТНАЯ СУСТРЭЧА БЕЛАРУСКІХ ВЭТЭРАНАЎ

Сёлета, першага верасьня, у Кліўлендзе, Злучаных Штатах, пры нагодзе 16-е Сустрэчы Беларусаў Паўночнае Амэрыкі, адбылася Другая Сусьветная Сустрэча Беларускіх Вэтэранаў у Вольным Сьвеце. Прысутнічалі тут нашы быўшыя вайскоўцы із ЗША, Канады, Англіі, Нямеччыны, Францыі, Гішпаніі і Аўстраліі. Сустрэча была прысьвечаная саракавым угодкам мабілізацыі Беларускае Краёвае Абароны, 120-м угодкам гэраічнай сьмерці нашага вялікага нацыянальнага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага і 10-м угодкам ад Першай Сустрэчы, што адбылася ў Манчэстары ў жнівені 1974 году, на якой паўстаў Камітэт Сувязі Беларускіх Вэтэранаў і пасьля часапіс "Зважай".

Усе ўрачыстасьці Сустрэчы Беларускіх Вэтэранаў адбываліся ў сяле Полацак, які, перадусім дзякуючы працы сяброў мясцовага адзьдзелу нашых вэтэранаў, прыняў нас із гасьціннай і мілай усьмешкай.

Раніцай у сыботу 1-га верасьня, каля гадзіны 9-й Сустрэча Беларусаў Паўночнае Амэрыкі была адкрыта падняцьцем сьцягоў на машту, што знаходзіцца перад галоўным будынкам заляй, дзе адбываліся ўрачыстасьці.

Перад сьцягамі *Здымка А. Дубяг*

Сьцяганосная дружына вэтэранаў зь Нью Брансвіку, з удзелам іншых вэтэранаў, станула перад маштай. Раўнаньне. – Зважай! Рапарт старшыні Рады БНР, ген. Я. Сажычу злажыў маёр С. Гутырчык, а старшыня Рады прывітаў прысутных: – Жыве Беларусь! Паволі папаўзьлі на машту два сьцягі – амэрыканскі й беларускі, дый павісьлі наверсе. Нехта голасна й жартаўліва дакараў прысутных побач духоўнікаў за тое, што яны не парупіліся раней замовіць ... ветру.

Вэтэраны пад сьцягамі й прысутныя побач суродзічы засьпявалі "Магутны Божа".

Дзесьці каля гадзіны чацьвертай пасьля паўдня нашы вэтэраны й грамада суродзічаў сабраліся зноў пад сьцягамі. Дзень быў хмарны й даволі цёплы. Побач нацыянальных і вэтэранскага сьцягу, прысутнічаў тут і той скаўцкі сьцяг, які некалі варожыя беларускаму вызвольнаму руху сьцягатаптальнікі згантбавалі ў Нямеччыне пры ўваходзе ў царкву.

СЬВЯТОЙ ☨ ПАМЯЦІ

АЛЯКСАНДАР ПРОТАС

Сёлета 27-га верасьня адыйшоў ад нас у вечнасьць сьціплы, працавіты, ахвярны чалавек, вялікі патрыёт Алесь Протас. Жыў ён у Стратфардзе, недалека ад Лёндану й Таронта, ад самага пачатку іх заснаваньня быў сябрам Згуртаваньня Беларусаў Канады й Парафіі Сьв. Кірылы Тураўскага ў Тароньце.

Аляксандар Протас радзіўся ў фальварку Забалоцьце каля Дзісны ў працавітай і сьведамай беларускай сялянскай сям'і, меў трох братоў і столькіж сясьцёр. Характэрна, што ўсе былі адукаваныя, некаторыя зь сярэдняй, а іншыя і з вышэйшай асьветай.

Пасьля Першай сусьветнай вайны, пад польскай акупацыяй, Протасы цімала спрычыніліся да будовы беларускага школьніцтва. Двуродны брат Алеся Пётра Мятла быў сялянамі выбраны паслом польскага сойму. У немалой меры яму Протасы заўдзячвалі сваю нацыянальную сьведамасьць і актыўнасьць. Мятла, які намагаў арганізаваць Беларускую Сялянскую Грамаду й належаў да ейнага ЦК, пасьля суду ў Польшчы над грамадаўцамі, апынуўся ў БССР, дзе, згодна БелСЭ, памёр у 1936 годзе.

Алесь Протас вучыўся ў Віленскай Беларускай гімназіі, служыў у польскай арміі, а падчас бальшавіцкае акупацыі Зах. Беларусі, як адзін з "раскулачаных", працаваў у лясной прамысловасьці. Падчас нямецкае акупацыі працаваў на гаспадарцы, а пасьля арганізацыі Беларускае Краёвае Абароны быў афіцэрам кватармайстрам (забясьпечаньня) на Глыбоцкую акругу.

Алесь із раднёй апынуўся ў Аўстрыі й пасьля вайны абжыўся ў Стратфардзе, у Канадзе. Тут ён працаваў звычайным работнікам. Ад самага пачатку заснаваньня ЗБК і Парафіі Сьв. Кірылы Тураўскага, Нябожчык браў актыўны ўдзел у іх жыцьці. Ахвярны, сьціплы й надзвычайна вытрымалы, ён быў добрым прыкладам для іншых. Пакінуў дачку й сына ды ўнукаў. Алесь Протас быў добрым і ахвярным беларускім патрыётам, добрым бацькам і грамадзкім працаўніком. Памяць Яму вечная!

Дзецям і ўнукам Нябожчыка, Сваяком,

нашыя спачуваньні.

****

МАГІЛА НЯВЕДАМАГА ЖАЎНЕРА

Да Другой вайны ў іх гэтага ня было, але пасьля яе бальшавікі пабудавалі ў Маскве магілу няведамага жаўнера. І вось пры тэй магіле зьявілася ўжо ў гадох жанчына, якая пачала галасіць і прамаўляць празь сьлёзы: – А сыночак ты мой, а нагараваўся-ж ты ды наваяваўся. А колькі-ж сьлёзаў я па табе праліла. А як-жа тут табе цяпер ляжыцца ды адпачываецца?

І пачуўся з магілы голас: – Sehr gut, бабушка!

СЁЛЕТА ВЫЙШЛА З ДРУКУ

выдавецтва "Пагоня"

новая кніга Кастуся Акулы

"УСЯКАЯ ЎСЯЧЫНА"

Кніга мае 140 бачын. Цана – у Канадзе й ЗША – 15.00 дал., у Аўстраліі – 10.00 дал., у Англіі – 5 хунтаў.

У кнізе ёсьць раней друкаванае, як п'еса "Тараканы ў саладусе", або "Запіскі Яўхіма Крайняга", але найбольш новага матар'ялу: аўтарава паэзія, нарыс "Людзі й людзі" – пра БАПЦ, ейны крызіс і духоўнікаў; "Дэманстрацыя на Экспо 67", аўтабіяграфічныя нарысы.

Тых чытачоў, каторым кніга выслана і яшчэ за яе не заплацілі, просім зьвярнуць належнасьць. ***Кнігу замаўляць, пішачы на адрас "Зважай", а чэкі пісаць на імя й прозьвішча аўтара.***

ДЗЕСЯЦЬ ГАДОЎ

Сёлета ў лістападзе нашаму часапісу спаўняецца дзесяць год. Выйшла 36 нумароў. За гэты час выдана на яго друк 8 900 даляраў. Найбольшую суму з гэтага зарганізаваў і сабраў адзьдзел Нью Брансвік Згуртаваньня Беларуска Амэрыканскіх Вэтэранаў. Найбольш працы для гэтага ўлажыў маёр Сяргей Гутырчык. Наш добры й працавіты гісторык, др. Віктар Сянькевіч даў надзвычайна многа цікавага й цэннага матар'ялу.

Усім чытачом і супрацоўнікам дзякуем за ўсялякую помач і спадзяемся, што нашае плённае супрацоўніцтва будзе прадаўжацца ў будучыні.

Жыве Беларусь у змаганьні!

Камітэт Сувязі

ФОНД "ЗВАЖАЙ"

Ад 20-га жніўня да 1-га лістапада атрымана на "Зважай" і на пакрыцьцё расходаў, зьвязаных з 2-й Сусьветнай Сустрэчай Беларускіх Вэтэранаў у Кліўлендзе 1-3 верасьня:

На лісту адзьдзелу ЗБАВ у Нью Брансвіку:
С. Гутырчык - 12.50 дал., Б. Даніловіч - 6.75., В. Хараверц - 6.75, В. Дубяга - 6.75, А. Б. - 12,50, П.Кажура - 6.75, Л. Стагановіч - 6.75, Алег Дубяга - 6.75, А. Субота - 6.75, В. Машанскі - 6.75, М. Януш - 6.75, з продажы "Зважай" - 33.75.

Айцец М. Страпко - 12.50, Юля Андрусышына - 6.75, М. Лужынскі - 25.00, В. Кажан - 12.50, Я. Юхнавец - 3.75, В. Кіпель - 19.00, К. Калоша - 12.50, Ул. Набагез - 65.00, Адзьдзел ЗБАВ ў Нью Брансвіку - 125.00, А. М. 20.00, М. Махнач - 19.00, сп. Акавіты - 5.40, В. Сянькевіч - 9.00, Ул. Цьвірка - 40.70.

Заміж вянка на сьвежую магілу Алеся Протаса:
Віталі і Люба Кажаны - 38.00, А. М. - 20.00, Аўген Протас - 10.00, К. Акула - 20,00.

Разам – 583 дал. 60 ц.

Усім ахвярадаўцам шчырае дзякуй.

ISSN-5172

ВАЙЙ, НАРОДЗЕ, ЗА СВАЕ ПРАВЫ! – К. Каліноўскі

ЗА
ВОЛЮ
БАЦЬ-
КАЎ-
ШЧЫНЫ!

ЗВАЖАЙ

Часапіс Беларускіх Вэтэранаў. Выдае Камітэт Сувязі Былых Беларускіх Вайскоўцаў

ZVAZAJ – Veterans quarterly, published by Liaison Committee of Byelorussian
War Veterans. *Canada Post: 57 Riverdale Ave., Toronto, Ont., M4K 1C2*
U. S. Post: Assn of Byelorussian-American Veterans, 9 River Rd., Highland Park, N. J. 08904

Год 10 Сьнежань, 1984 № 4 (36)

ДРУГАЯ СУСЬВЕТНАЯ СУСТРЭЧА

БЕЛАРУСКІХ ВЭТЭРАНАЎ

Сёлета, першага верасьня, у Кліўлендзе, Злучаных Штатах, пры нагодзе 16-е Сустрэчы Беларусаў Паўночнае Амэрыкі, адбылася Другая Сусьветная Сустрэча Беларускіх Вэтэранаў у Вольным Сьвеце. Прысутнічалі тут нашы быўшыя вайскоўцы із ЗША, Канады, Англіі, Нямеччыны, Францыі, Гішпаніі і Аўстраліі. Сустрэча была прысьвечаная саракавым угодкам мабілізацыі Беларускае Краёвае Абароны, 120-м угодкам гэраічнай сьмерці нашага вялікага нацыянальнага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага і 10-м угодкам ад Першай Сустрэчы, што адбылася ў Манчэстары ў жнівені 1974 году, на якой паўстаў Камітэт Сувязі Беларускіх Вэтэранаў і пасьля часапіс "Зважай".

Усе ўрачыстасьці Сустрэчы Беларускіх Вэтэранаў адбываліся ў сяле Полацак, які, перадусім дзякуючы працы сяброў мясцовага адзьдзелу нашых вэтэранаў, прыняў нас із гасьціннай і мілай усьмешкай.

Раніцай у сыботу 1-га верасьня, каля гадзіны 9-й Сустрэча Беларусаў Паўночнае Амэрыкі была адкрыта падняцьцем сьцягоў на машту, што знаходзіцца перад галоўным будынкам заляй, дзе адбываліся ўрачыстасьці.

Перад сьцягамі *Здымка А. Дубягі*

Сьцяганосная дружына вэтэранаў зь Нью Брансвіку, з удзелам іншых вэтэранаў, станула перад маштай. Раўнаньне. – Зважай! Рапарт старшыні Рады БНР, ген. Я. Сажычу злажыў маёр С. Гутырчык, а старшыня Рады прывітаў прысутных: – Жыве Беларусь! Паволі папаўзьлі на машту два сьцягі – амэрыканскі й беларускі, дый павісьлі наверсе. Нехта голасна й жартаўліва дакараў прысутных побач духоўнікаў за тое, што яны не парупіліся раней замовіць ... ветру.

Вэтэраны пад сьцягамі й прысутныя побач суродзічы засьпявалі "Магутны Божа".

Дзесьці каля гадзіны чацьвертай пасьля паўдня нашы вэтэраны й грамада суродзічаў сабраліся зноў пад сьцягамі. Дзень быў хмарны й даволі цёплы. Побач нацыянальных і вэтэранскага сьцягу, прысутнічаў тут і той скаўцкі сьцяг, які некалі варожыя беларускаму вызвольнаму руху сьцягатаптальнікі згантбавалі ў Нямеччыне пры ўваходзе ў царкву.

Кароткі малебен за паўшых у змаганьні *Здымка А. Сільвановіча*

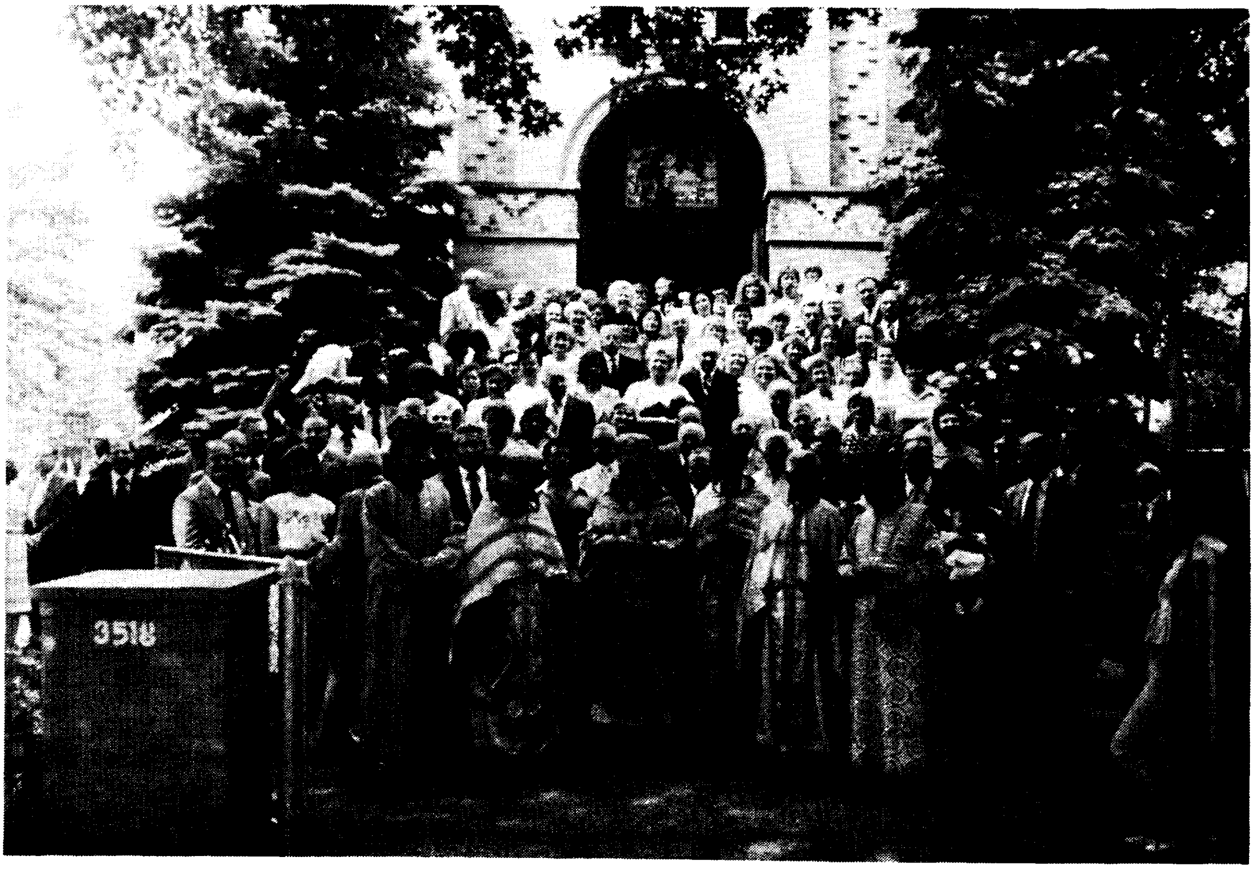

Перад царквой пасьля Сьв. Літургіі *Здымка А. Сільвановіча*

Пасьля пераклічкі й прывітаньня старшынём Рады БНР, сп. Антон Шукелойць чытаў прозьвішчы адыйшоўшых у змаганьні за вольнасьць і незалежнасьць Беларускага народу. Былі згаданыя больш выдатныя людзі з розных пэрыядаў гісторыі Беларусі, пачынаючы ад нацыянальнага гэроя й выдатнага рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага й канчаючы тымі з антыбальшавіцкай пасьляваеннай вызвольнай арміі, што змагалася пад камандай ген. Вітушкі і ў іншых групах у беларускіх лясох.

Прыйшла каманда: — Апроч амэрыканскага, сьцягі пахіліць! Хвілінай цішыні ўшанаваць памяць гэрояў!

Селішча Полацак ляжыць воддаль ад дарог, пры лесе. І ў той час вэтэраны і ўсе прысутныя схілілі галовы, і, здавалася, змоўк зусім лес, каб ушанаваць памяць тых, што "пайшлі паміраць, каб жыла Бацькаўшчына!"

Гэтта-ж, у лесе, адбыўся кароткі малебен за нашых суродзічаў, паўшых у змаганьні, з удзелам Першага Ярарха БАПЦ Архіяпіскапа Мікалая й духавенства ды вэтэранаў із сьцягамі й прысутных суродзічаў. Адразу пасьля малітвы адбыўся парадны ўваход із сьцягамі на ўдэкараваную залю, дзе пачалася праграма. Гаспадаром тут быў старшыня Кліўлендзкага адзьдзелу Згуртаваньня Беларуска-Амэрыканскіх Вэтэранаў, капітан Мікола Ягаўдзік.

Ён насамперш прывітаў старшыню Рады БНР, ды пайменна вітаў гасьцей з усіх краінаў, выразіўшы задаваленьне, што змаглі нашы вэтэраны сабрацца ўжо на другую сусьветную сустрэчу. Старшыня Рады БНР, др. Я. Сажыч вітаў удзельнікаў ад Рады БНР, ды дзякаваў арганізатарам сустрэчы, асабліва-ж маёру Гутырчыку.

У гэны дзень раней адбылася й канфэрэнцыя Беларуска-Амэрыканскае Моладзі, а старшыня яе інж. Ю.Азарка запрасіў і моладзь на сьвята вэтэранаў па абедзе. Ён прачытаў цікавы даклад, у ангельскай мове, пра выдатнага беларускага нацыянальнага гэроя-рэвалюцыянера Кастуся Каліноўскага і вельмі ўдала прыраўнаў яго да іншых рэвалюцыянераў, што змагаліся за волю, а не за новае ярмо, як розныя марксісты й тэрарысты.

Наш выдатны гісторык, супрацоўнік "Зважай" і радыяў Ватыканскага й "Свабода", др. В. Сянькевіч, што прыехаў зь Гішпаніі, гаварыў пра стаўленьне савецкай гістарыяграфіі да Кастуся Каліноўскага й паўстаньня супраць Маскоўшчыны, якім ён кіраваў. Савецкая пазыцыя адносна нашага нацыянальнага гэроя мянялася некалькі разоў, галоўна ў залежнасьці ад розных палітычных кірункаў камуністычнай партыі.

Наступным, згодна праграмы, меў выступаць К. Акула, галоўны арганізатар Першай Сусьветнай Сустрэчы Беларускіх Вэтэранаў, што адбылася ў Манчэстары ў 1974 годзе, старшыня Камітэту Сувязі Беларускіх Вэтэранаў і рэдактар часапісу "Зважай, але пасьля выступу д-ра В. Сянькевіча слова папрасіў прысутны старшыня Рады БНР др. Я. Сажыч і прапанаваў праграму скончыць, бо, маўляў, там мае быць яшчэ паседжаньне сяброў Рады БНР, а там яшчэ іншае — Рады БАПЦ, дык няма часу.

Такім чынам праграма скончылася...

У канцэрце ў нядзелю ўдзел узялі танцоры з групы "Васілёк" пад кіраўніцтвам сп-ні Алы Орса-Романо й кліўлендзкі жаночы хор пад кіраўніцтвам інж. Кастуся Калошы. *Здымка А. Дубягі*

Др. В. Сянькевіч

У 190-я ЎГОДКІ АНТЫМАСКОЎСКАГА ПАЎСТАНЬНЯ Ў БЕЛАРУСІ

(Заканчэньне. Пачатак гл. №№ 33,34,35)

Разьмешчаны ў Берасьці расейскі гарнізон пад камандай палкоўніка Часьмінскага 4.5 вымушаны быў пакінуць горад і адступіць у кірунку Пінска. Такім чынам Берасьце, разам з Кобрынскім паветам, далучылася таксама да паўстаньня. У Кобрыне былі выбраныя мясцовыя паўстанскія ўлады. Крыху раней да паўстаньня далучыліся Ашмяны і іншыя населеныя пункты заходняе часткі Беларусі й Жамойці. Паўстанскую ўладу арганізавалі таксама ў сябе Слонім, Наваградак, Ваўкавыск, Шаўлі й іншыя гарады ВКЛ.

Хоць фармальна, пасьля ўмяшаньня Т.Касьцюшкі ў палітыку ўраду ВКЛ і ўтварэньня Вярхоўнай Рады быў створаны адзіны вярхоўны паўстанскі ўрад і тэарытычна было зьдзейсьненае адзінства каманды й кіраўніцтва, у запраўднасьці дзеяньні беларускіх і польскіх паўстанцаў ня былі ўзгодненыя. Польшча й землі ВКЛ тэрытарыяльна былі адзьдзеленыя адзін ад аднаго злучэньнямі расейскай арміі. Пруская армія, якая стаяла на польска-прускай граніцы, хоць з выгляду й трымалася нэўтралітэту, на справе-ж усяляк перашкаджала сувязі між Польшчай і ВКЛ.

У такіх умовах адзінства ваеннага камандаваньня фактычна наагул не магло быць ажыцьцеўленае. Часовы Ўрад ВКЛ прадаўжаў дзеяць на свой страх і рызыку. Апынуўшыся ў маскоўска-прускім акружэньні, нашы войскі патрабавалі падмацаваньня, а тымчасам сама Польшча знаходзілася ў вельмі крытычным становішчы й не магла дапамагчы. Камандаваньню ВКЛ даводзілася палягаць на свае ўласныя сілы, якія зьмяншаліся.

Кіраўніцтва ВКЛ не стварыла адзінства дзеяньня й ня выпрацавала агульнага пляну ваенных апэрацыяў. Усе намаганьні зводзіліся да спробаў пашырыць базу паўстаньня за кошт Курляндыі й Меншчыны, што павінна было адцягнуць расейскія сілы з тэатру ваенных дзеяньняў і палегчыць становішча заходняй часткі Беларусі. Праўда, у Курляндыі на кароткі час выбухла паўстаньне, але на Меншчыне, дзе бушаваў тэрор маскоўскае акупацыі, становішча было больш складанае.

Генэрал Якуб Ясінскі быў, бязумоўна, таленавітым арганізатарам, аднак ён меў супраціў з боку пэўнае часткі шляхты, якая падазравала яго ў тым, што ён хацеў арганізаваць рэвалюцыю на французкі ўзор. Пад уплывам шляхоцкіх колаў, Т.Касьцюшка навет адклікаў яго з пасады камандзера аднаго з корпусаў і прызначыў сваім прадстаўнікам і начальнікам арміі ВКЛ хворага й малаздольнага графа Вяльгорскага, аднаго з праціўнікаў канстытуцыі 3.5.1791 г., які перайшоў на бок паўстаньня. Назначэньне Вяльгорскага было буйнай памылкай Касьцюшкі. Яно супала з крытычным момантам у ходзе паўстаньня, калі кольца маскоўскіх войскаў пачало сьціскацца што раз тужэй вакол паўстанцаў, змушаючы іх да адступленьня (12).

З кажным днём ваеннае становішча ў ВКЛ горшала. Ваенныя сілы цантральнага ўраду ВКЛ былі больш чым абмяжаваныя ды акружаныя цесным кольцам прускіх і расейскіх войскаў. Няўдача паўстаньня ў Менску пазволіла Расейцам адцягнуць сваё войска зь Меншчыны для здушэньня паўстаньня ў заходняй Беларусі й Жамойці. Паўстаньне Курляндыі ня мела ніякага ўплыву на агульны ход паўстаньня ў Беларусі. Урэшце, адмоўна адбілася назначэньне начальнікам арміі ВКЛ былога таргавічаніна й няздатнага генэрала Вяльгорскага.

На тэрыторыі Беларусі адбываліся шматлікія сутычкі з расейскімі войскамі, прычым многія зь іх канчаліся разгромам паўстанцаў. Гэтак быў разьбіты гарачы патрыёт ВКЛ Міхал Агінскі, які намагаўся яшчэ раз прарвацца на Меншчыну (13). Сярэдняя й дробная шляхта, бачачы няўдачы паўстанцаў, яшчэ больш асьцярожна да іх адносілася. Галоўнакамандуючы арміяй Вяльгорскі не карыстаўся ніякім аўтарытэтам, ня мог ды не жадаў аб'яднаць вакол сябе армію й павесьці рашучае змаганьне з маскоўскім акупантам.

Першы галоўнакамандуючы нашых войскаў, ген. Якуб Ясінскі, падобна як і расейскае камандаваньне, дакладна разумеў стратэгічнае й палітычнае значэньне Вільні. Барацьба за Вільню павінна была стацца цэнтрам ваенных дзеяньняў. Расейскі генэрал Корынг прыблізіўся да сталіцы ВКЛ, прачышчаючы сабе шлях ад паасобных паўстанскіх злучэньняў. Вяльгорскі, даведаўшыся пра паход Корынга на Вільню, адступіў ад гораду, не жадаючы, відаць, бараніць яго й пакінуў каля Вільні толькі невялікі адзьдзел пад камандаю Паўлы Грабоўскага. 22.8 Вільня, практычна пазбаўленая вайсковай абароны, была захоплена расейскай арміяй (14).

Пасьля страты Вільні лёс паўстаньня ў Беларусі быў вырашаны. Пруска-расейскія ваенныя сілы ўвесь час расьлі ў той час, як войскі паўстанцаў зьмяншаліся. Касьцюшка таксама ніяк ня мог дапамагчы сваім землякам.

Каб паслабіць ціск расейскіх войскаў на ВКЛ, трэ было адцягнуць іх ад Вільні й пазбавіць іх магчымасьці манэўраваць. Сьцяпан Грабоўскі выступіў з праектам заходу ў зад расейскіх войскаў і арганізацыі паўстаньня на рэшце тэрыторыі Беларусі. Гэты праект Вяльгорскі адабрыў, але падняць паўстаньне ў гэных умовах было вельмі цяжка. Праўда, Грабоўскаму ўдалося было адрэзаць Менск ад Вільні і ўступіць на тэрыторыю Меншчыны. У тойсамы час Міхал Агінскі зь невялікім адзьдзелам і дзьвюма гарматамі спрабаваў захапіць Дынабург, але бяз посьпехаў.

Расейскае камандаваньне хутка разабралася ў плянах беларускіх паўстанцаў. Для абароны Менску быў высланы дзесяцітысячны атрад, змагацца зь якім Грабоўскі ня меў сілаў. Грабоўскі пазьбягаў сутычак з расейскімі войскамі, рухаўся наперад вельмі паволі і ў канцы верасьня дайшоў да Бабруйска, усюды падарозе распаўсюджваючы праклямацыі. 4.IX невялікі адзьдзел Грабоўскага сутыкнуўся каля Любані з генэралам Цыцыянавым. Мужна вытрымаўшы некалькі атакаў, Грабоўскі нарэшце павінен быў капітуляваць.

Няўдача Грабоўскага аслабіла сілы паўстаньня й замацавала становішча нападаючага боку. Сам галоўнакамандуючы арміяй ВКЛ ў гэты крытычны час знаходзіўся ў Горадні ў поўным бязьдзеяньні. Гэткая тактыка выклікала агульнае зьдзіўленьне й дэмаралізавала армію. Ці Вяльгорскі ўсьведамляў бескарыснасьць працягваньня барацьбы, ці, як былы таргавічанін, вёў здрадніцкую палітыку й прысьпяшыў апаразу паўстаньня, з дакладнасьцю сказаць нельга. Але ёсьць асновы мяркаваць, што між Вяльгорскім і расейскім ваенным камандаваньнем адбылося нейкае паразуменьне.

Мяркуючы, што немагчыма будзе ўтрымаць Курляндыю й Жамойць, ген. Т. Касьцюшка пастанавіў адклікаць адтуль паўстанцаў, спадзяючыся, што прайшоўшы праз Усходнюю Прусію, ім удасца далучыцца да рэшты войска. На жаль, плян гэты ня быў выкананы. Прускія ўлады, паінфармаваныя пра рух, прынялі адпаведныя меры. Усётакі частцы паўстанцаў удалося прабіцца. Ваўжэцкі і Гедройць прыбылі ў Горадню каля 20-га жнівеня. Генэрал Макраноўскі, што знаходзіўся ў Берасьці, прыняў на сябе агульнае камандаваньне арміяй. Недалёка ад Берасьця разьмясьціўся адзьдзел Серакоўскага — звыш 5 тысяч пяхоты й 2 500 кавалерыі. У пяцёх вёрстах ад Берасьця Серакоўскі, заданьнем якога было затрыманьне руху Суворава на Варшаву, падмацаваны адзьдзелам Князевіча, сутыкнуўся з Суворавым. 17. 9 добраўзброеная рэгулярная расейская армія пад камандаваньнем Суворава, у бітве пад Крупчыцамі, разьбівае малакалькасны й без баявога выпрабаваньня аб'яднаны польска-беларускі корпус ген. Серакоўскага, кладучы такім чынам канец ваенным апэрацыям і самому паўстаньню на землях Беларусі (15), але ня ў Польшчы, дзе яно закончылася толькі ў палове лістапада і ў якім бралі актыўны ўдзел беларускія войскі (факт амаль няведамы нашым гісторыкам).

Справа ў тым, што з арміі ВКЛ, сабранай у Горадні, Касьцюшка сфармаваў дзьве дывізіі: Гедройця й Макраноўскага. Першую зь іх ён выслаў у пачатку кастрычніка пад Варшаву, дывізію-ж Макраноўскага — у кірунку тракту Берасьце-Варшава. Макраноўскаму ўдалося падвесьці большасьць свайго войска ў прадмесьце Варшавы Прагу. Дывізія Гедройця, на загад самога Касьцюшкі, была скіраваная на левы бераг Віслы (16).

У бітве пад Мацяёвіцамі 10. 2. 1794 г. Т. Касьцюшка быў разьбіты, ранены й трапіў у маскоўскі палон ды знаходзіўся ў Расеі да 1796 году. Пасьля страшэннай бойні, 4-га лістапада, ахвярай якой сталася амаль усё жыхарства, Сувораў узяў Прагу, у абароне якой адзначыўся сваім гэраізмам 5-ы беларускі полк (17). У тэй бітве загінулі Якуб Ясінскі і ген. Павал Грабоўскі (18).

Праз два дні здалася й Варшава. 16.11 пераемнік Касьцюшкі, таксама ўраджэнец ВКЛ, ген. Тамаш Ваўжэцкі быў канчаткова разьбіты з рэшткамі войска й нацыянальна-вызвольнае паўстаньне супраць Маскоўшчыны, распачатае 24-га сакавіка 1794 г. у Польшчы нашым земляком Т. Касьцюшкам было закончанае.

Паўстаньне беларускага народу супраць расейскага акупанта, пачатае ў ноч 23 красавіка ў Вільні, трывала амаль пяць месяцаў. Пасьля шматлікіх баявых сутычак, — толькі ў травені-чырвені іх было аж 13, да гэтага даволі пасьпяховых, — ужо ў другой палове 1794 г. яно пачало йсьці на спад і, як мы толькі што адзначылі, закончылася бітвай пад Крупчыцамі 17.9.1794 г.

Вынікі апаразы паўстаньня 1794 году вядомыя й мы шырэй на іх ня будзем затрымлівацца. Адзначыць варта, што пасьля здушэньня паўстаньня, Рэч Паспалітая, у якую ўваходзіла Беларусь у форме ВКЛ, была наагул ліквідаваная: у 1795 г. быў падпісаны дагавор аб 3-м распадзеле гэтай дзяржавы. 25-га лістапада таго-ж году, пад ціскам Расеі, кароль Рэчы Паспалітай і вялікі князь ВКЛ Станіслаў Аўгуст у Горадні адрокся ад трону, пасрэдна тым самым санкцыянуючы зьнікненьне Рэчы Паспалітай з карты Эўропы (19).

Ад таго часу пачынаецца новы пэрыяд у гісторыі Беларусі, пэрыяд маскоўскае няволі.

Як ведама, паўстаньне 1794 году знайшло шырокі водгук і падтрымку на беларускіх землях. Наагул Беларусь брала ў ім актыўны і ўсебаковы ўдзел (20). Ня толькі сярэдняя й малазямельная шляхта й духавенства, ня толькі так званая "гарадзкая верхавіна" ўдзельнічалі ў нацыянальна-вызвольным паўстаньні. Бралі ў ім удзел таксама ўсе жыхары гарадоў і мястэчак дый беларускія сяляне.

Пра масавы ўдзел у паўстаньні беларускага сялянства сьветчыць ня хто іншы як сам расейскі генэрал Кнорынг, які ў сваім даносе, што адносіўся травеня 1794 г., г. зн. першай фазы паўстаньня, паведамляў, што ў аднэй Менскай губэрні адзін толькі брыгадзір барон Бэнінгсэн із сваім войскам абяззброіў каля 20 тысяч сялянаў-паўстанцаў (21). І гэта толькі на Меншчыне, якая ўжо знаходзілася пад расейскай акупацыяй і дзе з прычыны кампаніі запалохваньня й тэрору паўстаньне разьвівалася больш павольна чым на заходніх землях Беларусі.

Пра актыўны-ж удзел усяго жыхарства гарадоў і мястэчак сьветчыць паведамленьне "Свабоднай Варшаўскай Газэты", паводля якое толькі ў Наваградку была выстаўленая муніцыпальная 3-тысячная гвардыя, якая змагалася супраць расейскай арміі, што рухалася з усходу. Пра вялікія злучэньні паўстанцаў у Беларусі гавораць і шматлікія іншыя гістарычныя крыніцы.

Паўстаньне 1794 году знайшло ў нас падтрымку ў першую чаргу таму, што мэтай ягонай было аднаўленьне канстытуцыі 1791 году, якая, як мы ці раз адзначалі, ліквідавала феадальную анархію ў краіне й стварала больш спрыяльныя ўмовы для ейнага разьвіцьця. А маніфэст — Паланецкі Універсал, які кіраўнік паўстаньня

Тадэвуш Касьцюшка выдаў у травені 1794 году, прыгонных сялянаў абвяшчаў асабіста свабоднымі, зь некатораым зьменшаньнем падаткаў і іншых павіннасьцяў. Рыхтаваўся таксама маніфэст, які прадбачваў надзяленьне сялянаў зямлёю "на вечную ўласнасьць" (22).

Які гэта мела водгук, пра гэта могуць сьветчыць і такія факты, як прыкладам тое, што для посьпеху паўстаньня тады таксама рабіліся намаганьні пашырыць ягоныя ідэі ў Прусіі й самой Расеі. Там распаўсюджваліся розныя маніфэсты й адозвы да народу, у якіх зьвярталася ўвага, як гэта ў выпадку мазырскага шляхціца Язэпа Яленскага, на становішча прыгоннага сялянства й заклікалася сялянства да змаганьня з магнатамі, аб'ядноўваючыся із шляхтай (23).

Ідэямі тагачаснай шляхоцкай рэвалюцыйнасьці характэрная таксама паўстанская песьня – "Песьня беларускіх жаўнераў". Апрача заклікаў далучыцца да змаганьня за "вызваленьне Бацькаўшчыны", у гэтай песьні гаварылася таксама пра сацыяльныя крыўды, падкрэсьлівалася, што "Вольнасьць для нас паны даюць – І за людзей нас прызнаюць" ды выказвалася пагроза ў адрас праціўнікаў гэтай "вольнасьці": "Возьмем косы косы ды янчаркі – Пачнем гордыя гнуць каркі!" (24)

Такім чынам, паўстаньне 1794 году вельмі важнае і для гісторыі беларускага народу. Апроч высоўваньня на першы плян ідэяў сацыяльнай справядлівасьці й грамадзянскай роўнасьці, паўстаньне абуджала ў беларускім народзе нацыянальную самасьвядомасьць і годнасьць.

Нацыянальна-вызвольнае паўстаньне 1794 году было ў Беларусі задушанае. На гэта, як ведама, склалася некалькі прычынаў. Згадаем хоць-бы такія, як адсутнасьць адзінага кіраўніцтва ваеннымі дзеяньнямі, адарванасьць паўстанскага руху на Беларусі ад Польшчы, разыходжаньні паміж кіраўнікамі паўстаньня ў Польшчы й ВКЛ адносна пункту канстытуцыі 1791 году, паводля якога Рэч Паспалітая абвяшчалася дзяржавай унітарнай у той час, як віленскі паўстанскі ўрад змагаўся за незалежнасьць сваей дзяржавы; заўчаснасьць выбуху паўстаньня як у Польшчы так і ВКЛ, што спрычынілася да ягонай непадрыхтаванасьці. Было шмат прычынаў апаразы, не гаворачы ўжо пра чыста ваенны бок справы: супраць добра ўзброенай рэгулярнай расейскай арміі паўстанцы выступалі зь пікамі, косамі й сякерамі!

На заканчэньне гэтага артыкулу некалькі слоў трэба сказаць яшчэ й пра самога кіраўніка паўстаньня 1794 году – генэрала Тадэвуша Касьцюшку. Касьцюшка нарадзіўся ў 1746 г. паблізу Косава, у маленькім фальварку Мерачоўшчына" (25). У самым Косаве ён набыў і пачатковую асьвету. Гэта адсюль пачынаецца ягоны годны перайманьня шлях, пра які у часе прысягі ў 1794 годзе ў Кракаве ён сказаў, што будзе змагацца за роўныя правы для пышных палацаў і ўбогіх хатаў. На чале сваіх касінераў Тадэвуш Касьцюшка – генэрал у сялянскай сьвітцы – перамагае расейскага генэрала Тармасава, а трапіўшы пазьней параненым у палон, адмаўляецца ад волі, за якую царыца Кацярына II патрабавала, каб ён змагаўся на баку Расеі.

Ён з тутэйшых, кроў ад іхнай крыві. Род Касьцюшкаў-Сяхновіцкіх паходзіць зь беларускае праваслаўнае шляхты. Ягоны прадзед Кастусь, ад якога й паўстала прозьвішча Касьцюшкаў, быў, як адзначаюць гістарычныя крыніцы, "хрышчоны ў абрадзе грэцкага касьцёла", а ўжо праз эвангелізм і арыянства прыйшоў да каталіцызму. І навет цяпер на гэтай тэрыторыі, ад Слоніма праз Косава аж да Ляхавічаў жыве шмат Касьцюшкаў. Адны зь іх праваслаўныя, іншыя ёсьць каталікі, некаторыя вызнаюць сябе Беларусамі, іншыя – Палякамі, а ўсе разам ідуць ад аднаго беларускага, званага раней літоўскім, кораня (26).

Нашаму земляку Тадэвушу Касьцюшку пастаўленыя помнікі ня толькі ў Польшчы, але і ў Амэрыцы, за незалежнасьць якое ён гэраічна змагаўся. Яны стаяць там і каля рэдуты Касьцюшкі ў Вэст Пойнт, і ў Мілвокі, і перад франтонам Белага Дому ў Вашынгтоне. Яму пастаўлены помнік таксама ў Швайцарыі ў тым гарадку, дзе скончылася ягонае жыцьцё. І толькі на яго бацькаўшчыне, там, дзе яно пачалося, нічога амаль ня зроблена, каб ушанаваць памяць таго, пра каторага трэці прэзыдэнт ЗША Тамаш Джэфэрсон сказаў, што "Тадэвуш Касьцюшка – найчысьцейшы сын свабоды, якога ён калі бачыў і пры тым тае свабоды, якая ахапляе ня толькі выбраных, але ўсіх".

ЗНОСКІ:

12. Тамсама, б. 201; Бел СЭ, т. 8, бач. 349;
    Kopanski St., op. cit., s. 150
13. Бел СЭ, т. 8, бач. 349.
14. **Kopanski St., op. cit., str. 150 - 151.**
15. **Kopanski St., op. cit., str. 151.** Пичета В. И. **op. cit.,** б. 206.
16. **Kopanski St., op. cit., str. 151 - 152.**
17. Тамсама, бач. 152.
18. **Kozlowski E., Wrzosek M., op. cit., str. 38.**
19. **Koscialkowski St., op. cit., str. 83.**
20. Тамсама, бач. 82.
21. ЦГВИА СССР, ф. ВУА, д. 2734, л. 64 (паводля Игнатенко А. П. **op. cit.,** бач. 160).
22. Залужны П., "Удзел беларускага народу ў паўстаньні 1794 г.". З сэрыі "Змаганьне партыі з 'рэцыдывамі нацыяналізму' ў савецкай гістарыяграфіі". БРРС, Мюнхэн, 1983.
23. Гісторыя Бел. ССР, т. 1. бач. 401.
24. Залужны П., **op. cit.**
25. Бел СЭ., т. 5, бачыны 505-506. Гл. таксама "Зважай" № 1(33), зноска № 1, б.4; Юрка Віцьбіч, "Там, дзе жывуць Касьцюшкі", 'Беларус' № 166 (1971, б. 3.
26. Юрка Віцьбіч, **op. cit.**

****

ПАДТРЫМЛІВАЙ "ЗВАЖАЙ"
АДЗІНЫ ЧАСАПІС БЕЛАРУСКІХ ВЭТЭРАНАЎ
НА ЧУЖЫНЕ!

ПЕРАМОГА РЭГАНА – ЗАРУКА ТРЫВАЛАГА МІРУ

Віншуем прэзыдэнта ЗША Роналда Рэгана й Рэспубліканскую Партыю зь вялікай перамогай!

Шостага лістапада, пасьля вялізнай перамогі Рэгана ў выбарах у ЗША, Вольны Сьвет уздыхнуў з палёгкай, а паняволены – з надзеяй. Фрыц Уолтар Мандэйл атрымаў заслужаную й паніжаючую чалавечую годнасьць апаразу, а авантурная бальшавіцкая Масква, якая агітавала за Мандэйла пры помачы "карысных ідыётаў", атрымала даўно заслужаную аплявуху.

Для Амэрыкі перамога Рэгана прынясе яшчэ большы матар'яльны дабрабыт, эканамічны прагрэс, зьменшыць інфляцыю і беспрацоўе й такім чынам палепшыць дабрабыт і ўмацуе сілы Вольнага Сьвету ў змаганьні з пошасьцю 20-га стагодзьдзя - камунізмам.

Перамога Рэгана яшчэ больш спрычыніцца да павялічэньня мілітарнае магутнасьці Амэрыкі, а тым спыніць у сьвеце авантуры маскоўскіх падпальшчыкаў вайны ды фінансаваных і навучаных імі тэрарыстаў і такім чынам забясьпечыць чалавецтву неабходны мір.

Перамога Рэгана, урэшце, – што для нашага паняволенага Маскоўшчынай народу найважнейшае, спыніць экспансію антынароднага, чалавеказабойчага й варварскага камунізму ды спрычыніцца да развалу каляніяльнай маскоўскай імпэрыі.

Перамога Рэгана – гэта перамога дабра над злом, сьвятла над цемрай, міру над вайной ды дэмакратычнае вольнасьці над варварскай бальшавіцкай пошасьцю.

****

АКТ, ГОДНЫ ПАХВАЛЫ

Афганская тэма ня зыходзіць з бачынаў заходняе прэсы. Ужо пяць гадоў афганскія патрыёты – муджахэдзіны вядуць змаганьне супраць савецкіх акупацыйных войскаў. Гінуць у гэнай вайне савецкія жаўнеры, гінуць партызаны, нясе страты мірнае насельніцтва краіны. Гінуць без патрэбы й сотні беларускіх юнакоў, якіх Масква пасылае ў далёкі ад Беларусі Афганістан, каб змагаліся за ейныя ўласныя інтарэсы. Паводля нашых падлікаў, у сучасны момант у Афганістане знаходзіцца ад шасьці да васьмі тысяч жаўнераў беларускага паходжаньня.

Ёсьць між Беларусаў такія, што ўсьведаміўшы сабе гэта, уваходзяць у кантакт з партызанамі й дабраахвотна пераходзяць на іхны бок. Пра аднаго такога беларускага "перабежчыка" расказаў нядаўна супрацоўніку (пазаштатнаму) Беларускай Рэдакцыі Радыя "Свабода" Валераму Канавалаву карэспандэнт Ю. Мілер, які пабываў у Афганістане. На пытаньне, ці між савецкіх перабежчыкаў і ваеннапалонных сустракаў ён Беларусаў, Ю. Мілер адказаў:

– Сустракаў. З адным такім былым савецкім жаўнерам я сустрэўся ў партызанскім адзьдзеле ў кастрычніку 1983 году. Імя гэтага хлопца Андрэй, але прозьвішча свайго прасіў ён не называць, бо на Беларусі яго бацькі асталіся. Ён родам зь Менску. Яму тады было 20 гадоў. Да арміі скончыў Андрэй у Менску дзесяцігодку, мае сярэднюю адукацыю. Ваенную службу пачаў у Віцебску ў дэсантнай дывізіі. Пасьля быў перакінуты ў Афганістан, дзе трапіў у дэсантна-штурмовае злучэньне, раскватараванае ў Джалалабадзе. У жаўнераў сваей часьці карыстаўся пашанаю, бо заўсёды адстайваў іхныя правы перад камандзерамі. За тое меў няпрыемнасьці з "асобным адзьдзелам". Калі ён пачуў, што далей аставацца ў адзьдзеле яму небясьпечна, увайшоў у кантакт з партызанамі й пазьней перайшоў на іхны бок. Цяпер знаходзіцца ў партызанскім адзьдзеле, які дзеіць на тэрыторыі Афганістану.

На запытаньне В. Канавалава, што думае цяпер аб гэтай вайне беларускі юнак, які перайшоў да афганскіх партызанаў, Ю, Мілер адказаў:

– Зь ягоных слоў скажу, што ён супраць гэтай вайны. "Мяне паслалі сюды камуністы, гаворыць Андрэй, каб я забіваў і рабаваў мірных афганскіх жыхароў, якія дапамагаюць партызанам, каб я змагаўся за тысячы кілямэтраў ад сваёй бацькаўшчыны за імпэрыяльныя інтарэсы савецкага кіраўніцтва. Я супраць гэтай захопніцкай вайны, супраць таго, каб Масква пасылала сюды ў Афганістан беларускіх хлопцаў, хлопцаў іншых нацыянальнасьцяў праводзіць яе захопніцкую палітыку. Сам я не гатовы із зброяй у руках змагацца супраць савецкіх акупантаў, але зьбіраюся мірнымі сродкамі дапамагаць афганскім партызанам у іхнай барацьбе за свабоду сваёй краіны."

Афганскія партызаны поўныя рашучасьці змагацца да таго часу, пакуль іхную зямлю не пакіне апошні савецкі жаўнер. Афганскія партызаны разумеюць, – і такіх ужо большасьць, – што іхны галоўны вораг ня Беларусы, Украінцы, Эстонцы, Латышы, Летувісы, Грузіны й іншыя народы Савецкага Саюзу, а маскоўскі камунізм, камуністычнае кіраўніцтва, якое прытрымліваючыся адвечнага імпэрыялізму Масквы, пасылае сваіх жаўнераў падпарадкаваць сваей уладзі іншыя краіны, у тым ліку й Афганістан. Як мы адзначылі вышэй, беларускі юнак Андрэй зь Менску добра зразумеў гэтую палітыку Крамля й таму крок, які ён зрабіў, пераходзячы на бок афганскіх патрыётаў, трэба толькі вітаць, бо ён правільны, годны пахвалы.

яб

****

ЧЫТАЧОМ "ЗВАЖАЙ" ЖАДАЕМ ВЯСЁЛЫХ КАЛЯДАЎ І ПАМЫСНАГА НОВАГА ГОДУ

"Зважай"